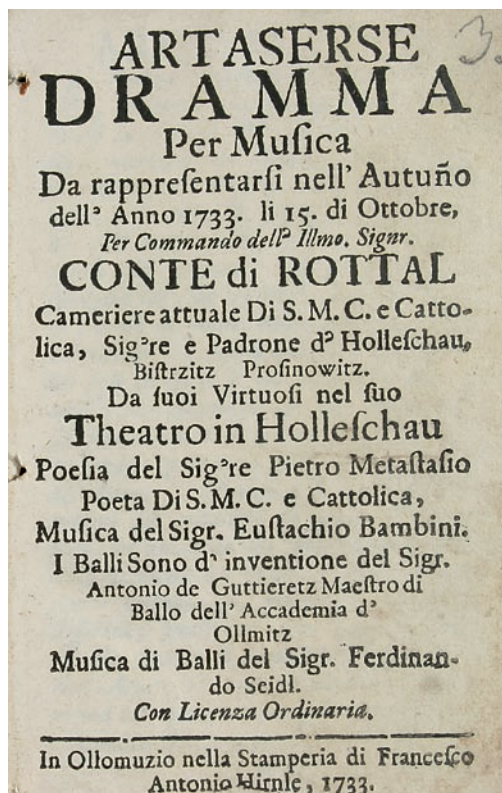

AD FONTES MUSICES K PRAMENŮM HUDBY

Barokní libreto

Jana Spáčilová

Titulní list opery Artaserse (Holešov 1733) se jmény autorů, mecenáše a zúčastněných umělců. Moravská zemská knihovna Brno, CH 0008.893 (provenience: knihovna Chorinských z Veselí nad Moravou).

V dnešním pojetí je *libreto* chápáno obecně jako text opery či jiného hudebně dramatického díla. V původním smyslu slova (z italského libretto = knižička) šlo ale o textovou knižku vydávanou ke každému novému nastudování hudebně dramatického kusu. Důvodem, proč se zabývat librety v užším slova smyslu, je jejich vysoká výpovědní hodnota vzhledem k dobové hudební kultuře. Libreto v dřívějších dobách fungovalo jako dnešní program k inscenaci – obsahovalo místo a datum uvedení díla, jméno pořadatele či mecenáše, seznam účinkujících apod., což jsou údaje, které se v této míře v jiném typu pramenů nevyskytují.

Libreto jako doklad provedení díla

Hlavním problémem, na který naráží zájemce o italskou operu 18. století, je poměrně malé procento dochovaných partitur v kontrastu k doložené obrovské produkci, kterou lze přirovnat k dnešním filmovým trhákům. Je to dáno tím, že v tomto období byla opera proměnlivým, takřka otevřeným dílem a byla šířena téměř výhradně opisováním.

Rukopisné partitury a party byly proto chápány jako provozní materiál a jako takové mohly být po použití zničeny či použity jako materiál pro „skládání“ nových oper na způsob pasticcia. Libreto bylo oproti tomu vydáváno tiskem v počtu několika stovek kusů a uchovávalo návštěvníky jako upomínka představení. Proto se jedná často o jediný doklad o uvedení díla a může se stát významným zdrojem poznání hudebního života v určité lokalitě.

Poznání dobového repertoáru

Pro české země platí tato charakteristika dvojnásob. Italská opera zde neměla své institucionální zázemí (jako tomu bylo například u vídeňského dvora, kde jsou z doby baroka dodnes dochovány desítky partitur), nýbrž byla v rukou divadelních impresariů a jejich společnosti. Hudební sbírky šlechtických mecenášů byly rozprášeny, jejich pozůstatky jsou občas nalezeny jen šťastnou náhodou. Každé identifikované libreto proto představuje (často unikátní) doklad o tom, že právě na tomto místě a v tomto okamžiku zazněla hudba toho či kterého skladatele.

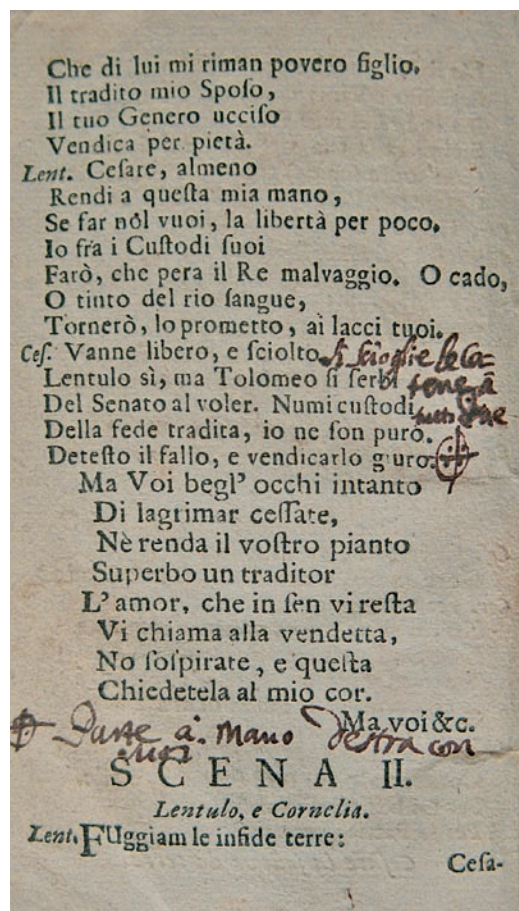
Významný posun nastal v posledních letech zejména v oblasti operního repertoáru prováděného v první polovině 18. století na Moravě, to jest v městském divadle v Brně a na zámcích olomouckého biskupa Wolfganga Hannibala Schrattenbacha v Kroměříži a Vyškově, u hraběte Františka Antonína Rottala v Holešově a zejména v Jaroměřicích nad Rokytnou hudbymilovného hraběte Jana Adama Questenberga. Počet dosud známých oper se vyšplhal na více než osmdesát titulů, díky librety je navíc patrné, že ve zdejších „luzích a hájích“ rezonoval zcela moderní repertoár – tak například díla nejvýznamnějšího skladatele opery seria 18. století Johanna Adolfa Hasseho zaznívala na moravských zámcích v rozmezí jednoho či dvou let po své italské premiéře, mnohem dříve před tím, než došla zbytek Evropy.

Neznámí skladatelé a interpreti

Recentně nalezená libreta přinášejí nová jména, dosud se zdejší hudební kulturou nespojovaná: Domenico Paradies, Gaetano Maria Schiassi, Leonardo Vinci. V Miláně dochované unikátní libreto oratoria *Il giusto afflito nella persona di Giobbe*, provedené 1738 v Brně z popudu biskupa Schrattenbacha, nese u jména svého autora Girolama Pery překvapivý přídomek „maestro di cappella di S[ua] Altezza Em[inentissima]“ (kapelník Jeho Eminence). Odhaluje tak dosud

neznámého italského skladatele působícího v biskupových službách. S tímto vědomím bylo možno dovést, že jména zapsaná v partituře Perovy *Stabat Mater* uložené ve Vídni náležejí zpěvákům olomouckého biskupského dvora. Že jde skutečně o Schratzenbachovy dvorní umělce, bylo potvrzeno díky účtům za kostýmy pro operu ve Vyškově na podzim 1735, které byly náhodou nalezeny v Moravském zemském archivu.

Důležitým zdrojem jsou libreta také pro zkoumání pohybu italských zpěváků putujících Evropou od angažmá k angažmá. Příslušné *Personaggi* (soupisy rolí a jejich interpretů) uvádějí zpravidla nejen jméno sólisty, ale také jeho původ a osobu zaměstnavatele či mecenáše. Tak se dozvídáme, že v roce 1739 byl ve službách moravského nejvyššího sudího Leopolda Dietrichsteina italský tenorista Ottavio Albuzzo, díky označení „Frau“ v německých verzích brněnských libret zase můžeme dovést, že Laura Bambini byla

Inspicientské poznámky v libretu Cesare in Egitto (Holešov 1736). Biblioteca Nazionale Braidense Milano, Racc. dram. 1148.

manželkou impresária a skladatele Eustachia Bambiniho, nikoliv jeho dcerou, jak bylo dosud uváděno. Údaje je ovšem nutno kombinovat s dalšími prameny – příkladem budiž zpěvačka Cecilia Ramis roz. Delfini, která dosud v libretech vystupovala jako dvě osoby, jako jediná však byla identifikována díky křestnímu záznamu svého syna v brněnské matrice, který našťastí uvádí jak stávající, tak i dívčí příjmení.

Kuriózní ukázkou pronikání reálií italské opery do domácího prostředí je libreto opery *Il gran mogol* provedené v Jaroměřicích roku 1729. V soupisu zpěváků figurují italsky znějící jména, což je poněkud překvapivé, protože na této scéně, jak známo, vystupovali výhradně Questenbergovi poddaní. Při bližším pohledu však zjistíme, že Francesco Pila není nikdo jiný než František Antonín Miča (pila = lat. „míč“), František Anfang vystupuje jako *Francesco Principio* (Anfang = něm. „začátek“), Kateřina Walterová jako *Catarina Gualtiera*, Antonín Kratochvíl jako *Antonio Passa tempo*, Tereza Franca jako *Teresa Franca* a Dominik Klopfan jako *Domenico Batti* (klopfen = něm. „klepat“). Poněkud krkolomněji je do italštiny převedeno jméno Elisabety Havlínové jako *Lisa Tinc'arnese* (přesmyčka z arnese = „háv“ a tinca = „lín“, tj. druh ryby). Je vidět, že kult italských kastrátů a primadon našel své ohlasy i v tomto malém moravském městečku...

Co se dělo na scéně?

Libreta vypovídají dokonce i o scénické stránce prováděných oper. Součástí tisků byl vždy seznam *Mutazioni*, který přinášel podrobné popisy scénických proměn. Vzhledem k tomu, že menší zaalpská divadla disponovala v 18. století většinou pouze základním fundusem asi deseti dekorací tzv. obecného typu (les, zahrada, město, komnata, chrám apod.), sloužily tyto popisy spíše ke vznícení obrazotvornosti diváka než k doslovnému vystižení toho, co viděl na jevišti. Jsou však důležitým vodítkem pro zkoumání, jaké okruhy scénických obrazů se v tom konkrétním divadle vyskytovaly. Zásadní význam potom mají pro určování prací jevištních výtvarníků – díky popisům dekorací v libretech mohly být identifikovány scénické návrhy Giovannioho Pellizuoliho a Giuseppe Gallí-Bibiény pro zámecké divadlo v Jaroměřicích, nalezené před několika lety ve vídeňském Theatermuseum.

Textové knižky sloužily různým účelům, např. jako pomůcka pro inspicienta či jevištního mistra. Unikátním dokladem této praxe je libreto *Cesare in Egitto* (Holešov 1736) dochované v Miláně, které obsahuje četné vpisky týkající se akce na scéně: přicházení a odcházení postav včetně specifikace jevištní strany, zapojení komparsu, přinášení zbraní, nábytku, odvádění zajatců apod. V libreto *Astianatte* (Holešov 1735) v téže knihovně jsou zase dopsány značky pro koordinaci scénických výměn, přičemž ve třetímu aktu je doplněna dekorace zahrady.

ATTORI.
 Gianguir, *Imperadore del Mogol.*
Il Sig. Francesco Principio. Basso.
 Zama, *sua moglie.*
La sig. Catarina Gualtiera. Soprano.
 Cofrovio, *primogenito di Gianguir, amante di Semira.*
Il Sig. Antonio Passa tempo. Contr'Alto.
 Semira, *sotto nome di Alinda, Principessa di Cambaja, e Sorate, e amante di Cofrovio.*
La Sig. Lisa Tinc'arnese. Soprano.
 Alaf, *fratello di Zama, favorito di Gianguir, e amante di Semira.* *La Sig. Teresa Franca. Soprano.*
 Mahobet, *Generale dell' esercito di Gianguir, e amico di Cofrovio.* *Il Sig. Francesco Pila. Tenore.*
 Jafingo, *uno de' Capitani di Gianguir, ajo di Semira, e amico di Cofrovio.*
Il Sig. Domenico Batti. Basso.
 La Scena è in Agra, e nelle sue vicinanze.

MUTAZIONI DISCENE.
 NELL' ATTO PRIMO.
 Anfiteatro nella Gran Piazza di Agra, le cui estremità nella facciata sono congiunte da un' arcotriunfale, con due porte minori chiuse, a i due lati di esso. Riccò trono Imperiale alla parte destra, e in lontano una parte del *Mahal*, o sia del palazzo Imperiale.
 In fine del Atto si vedrà avanzarsi magnifica trionfal macchina, sostenuta da un' Elefante, sopra cui siedono i due gran Sultani del Mogol.
 NELL' ATTO SECONDO.
 Gabinetto di porcellane, con due porte, che corrispondono ad altri appartamenti.
 Viali di palme, che l'una con l'altra intrecciandosi formano tre vaghi ombrosi passeggi, terminando in lontano in una deliziosa.
 NELL' ATTO TERZO.
 Rotonda con galleria d' Idoli Indiani nel palazzo di Mahobet illuminata di notte, con porta nel mezzo, e altra all' uno de i lati.
 Campagna intorno ad Agra, la cui gran porta con ponte vedesi dall' uno de i fianchi. Dall' altra parte alloggiamenti militari. In fondo, monte ingombro da tende, e da soldati.
 Cortile del Palazzo Imperiale.
 Salone Imperiale con ricco trono.
 Verso il fine, scende dall' alto una gran nuvolosa, la quale à poco dissipandosi, dà luogo alla veduta di macchina luminosa, rappresentante la Reggia del Sole.

COMPARSE.
 Di Rajas, o sia Principi sudditi del Gran Mogol con Gianguir.
 Di Nobili Indiani con Gianguir.
 Di Arcieri Indiani con Zama.
 Di Schiavi Mori con Zama.
 Di Bengalesi con Gianguir.
 Di Soldati Indiani con Mahobet.
 Di Schiavi Persiani.

Poitalštěná jména Questenbergových zpěváků v libreto *Il gran mogol* (Jaroměřice 1729). Národní muzeum – České muzeum hudby, B 4122 (provenience: knihovna Buquoyů z Nových Hradů v jižních Čechách).

Libreta versus partitury

Navzdory širokému spektru informací ukrytých v barokních libretech se nelze ubránit mírnému rozčarování nad tím, že z bohatého hudebního života, o němž nás tyto prameny zpravují, nezůstalo do dnešních dnů dochováno téměř nic. O to radostnější je každý nálezk hudebních materiálů – takovým zárukem se v nedávné době stal objev sbírky hudebnin z majetku hraběte Questenberga ve Vídni či identifikování tří partitur oratorií provedených v Brně z rozkazu biskupa Schrattenbacha v berlínské státní knihovně.

V těchto případech se právě libreta mohou stát nezbytnou pomůckou pro určení provenience. Jak již bylo řečeno, téměř každé nové nastudování operního díla bylo v době baroka vlastně jeho novou verzí, kdy docházelo ke krácení či přeskupování scén a nahrazování, škrtnutí či naopak vkládání nových árií (v němčině se pro tento jev používá výstižný pojem *Einlagearien*). Podoba textu obsažená v libreto je poměrně spolehlivým dokladem konkrétního tvaru díla a může tedy sloužit jako srovnávací materiál pro verzi zachycenou v partituře. V některých případech je ovšem nutno číst takřikající mezi řádky, jak ukazuje například nenápadná poznámka „NB Aria“ (pozor, árie!) na okraji stránky vídeňského opisu Hasseho opery *Pirro* na místě, kde zazněla podle libreta

z provedení v Jaroměřicích na podzim 1734 nová vložená árie. Díky analýze libret mohla být také před časem identifikována část hudby Vivaldiho „pražské“ opery *Argippo* v pasticciu nacházejícím se ve dvou exemplářích v německých knihovnách. Pátrání po zdánlivě zmizelé hudbě – třeba za pomoci vodítek ukrytých v tištěných libretech – proto patří k nikdy nekončícím úkolům hudebního historika...

Doporučená literatura:

- Peurtková, Jana: František Antonín Miča ve službách hraběte Questenberga a italská opera v Jaroměřicích, Praha: KLP, 2011.
 Spáčilová, Jana: Catalogue of the Italian Opera Libretti in Central Europe in the 1st Half of the 18th Century, I: Moravia. Praha: KLP, 2017.
 Spáčilová, Jana. Nové poznatky k hudbě na dvoře olomouckého biskupa Schrattenbacha. Musicologická Brunensia, 2010, roč. 45, č. 1–2, s. 189–206.
 Strohm, Reinhard: Damma Per Musica: Italian Opera Seria of the Eighteenth Century. New Haven and London: Yale University Press, 1997. ■

Připraveno ve spolupráci s výzkumným centrem Musica Rudolphina. <http://www.bibemus.org/musicarudolphina/>